

bülten

tmmob
makina mühendisleri odası

Eylül 2020, Sayı 267 Ekidir

**Sanayinin Sorunları ve
Analizleri (62)**

**Deniz tükeniyor,
belirsizlik dizboyu...**

Deniz tükeniyor, belirsizlik dizboyu...

Mustafa SÖNMEZ*

Özet

Türkiye'nin, dünyaca yaşanan pandemi sonrası bile yeni bir yol haritası çizilemedi. Yeilenmesi gereken Orta Vadeli Program yenilenmedi, buna bağlı olarak borçlanma limitlerini çoktan aşan bütçeye ek bir bütçe çıkarılmadı. Türkiye, içeriden ve dışarıdan pusulasını kaybetmiş, yol haritası kayıp bir ülke görünümünde ve hem iç hem dış aktörlerin gözünde yol haritası olmayan bir ekonomi olarak savruluyor. Sistemin kendi mantığı içinden yapılacak bir değerlendirme ile, bu savrulmada, ekonomik olduğu kadar politik başarısızlıklar, 2018 ortasında yürürlüğe giren Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nin önce dışarıda, sonra içeride yarattığı güvensizlik en önemli etken. Bu sistemin, özellikle yabancı kaynak girişini caydırdığı, bunun da önemli döviz krizlerine yol açarak tüm dengeleri olumsuz etkilediği biliniyor. Türkiye tek adam rejiminin ilk 12 ayında, yüzde 1,1 oranında küçülmüştü. Rejimin ikinci 12 aylık döneminde, yani Temmuz 2019-Haziran 2020'de ise Türkiye ekonomisinde sadece yüzde 0,5 oranında bir büyüme yaşandı. Son 2 yılda Türkiye ekonomisi büyümek bir yana, yıllık ortalama yüzde 0,6 oranında küçüldü.

Türkiye nüfusunun yıllık ortalama yüzde 1,3 civarında arttığı dikkate alındığında tek adam rejimi döneminde Türkiye'nin refahında reel olarak yüzde 3'e yakın bir azalma gerçekleşti.

Tek adam rejiminde Türkiye'nin milli geliri 149 milyar dolar eridi. Kişi başına düşen gelir tek adam rejiminden önceki 12 aylık dönemde 10 bin 840 dolar olarak hesaplanıyordu. Son 12 aylık dönem için ise bu tutar 8 bin 908 dolar. Türkiye, çifte açıklar olarak nitelendirilen cari işlemler açığı ve bütçe açığı büyürken ekonominin küçüldüğü bir çıkmaza girdi. Türkiye'nin Ocak-Temmuz 2020 döneminde verdiği cari işlemler açığı 21,6 milyar dolara yükseldi. Ağustos sonunda açığın 30 milyar dolara yaklaşması bekleniyor.

Cari açık, daha çok Merkez Bankası rezervleri ile finanse ediliyor, bu da döviz fiyatını tırmandırıyor. Temmuz ayı boyunca 6.80-6.85 TL basamağında tutulan dolar fiyatı Ağustos başında 7 TL barajını aştı ve ay boyunca da 7.30-7.40 TL basamağına yerleşti.

Dövizdeki tırmanışın ilk önemli sonucu Ağustos'ta üretici fiyatlarının aylık yüzde 2,4'e varan oranda artması ile yaşandı. Döviz kurunda Ağustos ve Eylül boyunca yaşanan fiyat artışlarının etkisinin öncelikle üretici fiyatlarında, devamında tüketici fiyatlarında görmek söz konusu olacak. Böyle olunca yaklaşık yüzde 9 olarak belirlenen TCMB 2020 tüketici enflasyon hedefinin gerçekleşmesi söz konusu değil. En azından yüzde 13-14'ü bulan bir yıllık enflasyon oldukça muhtemel görünüyor.

Yükselen döviz fiyatları ile yükselen enflasyon birbirini beslemekte ve yönetimin nasıl bir yol haritası izleyeceği iyice bulanıklaşmaktadır. Bu belirsizlik, yol haritasından yoksunluk, hem iç hem dış ekonomik aktörleri bekle-göre geçirirken, yurttaşları da birikimlerini daha çok döviz ve altına yönlendirmesine neden oluyor. Bu daralma-küçülme yıllarının biriktirdiği işsiz sayısının 14-15 milyona ulaşması ve en geniş tanımlı işsizliğin yüzde 40'a ulaşması ise endişeleri artırıyor.

* İktisatçı-Yazar, Makina Mühendisleri Odası Danışmanı

Ekonomide gayri safi yurt içi hasıla, cari denge, bütçe, enflasyon, istihdam ile ilgili bütün göstergelerde bozulma sürerken, özellikle dış ekonomik aktörlerin gözünde Türkiye ekonomisi hızla not kaybediyor. Kredi derecelendirme kuruluşları Fitch ile Moodys, art arda not indirirlerken Türkiye, yükselen ülkeler liginden, çoğu Afrika ve az gelişmiş Asya ülkelerinin yer aldığı kümede kabul edilmeye başlandı. Deniz tükeniyor, özellikle belirsizlikten göz gözü görmüyor. Türkiye, yol haritasız bir ülke durumuna düşürülmüş durumda.

Türkiye, risk primi ile de diğer yükselen ülkelerden iyice ayrışırken dış kredi kullanmanın bedeli de iyice ağırlaşıyor ve hem firmalar hem bankalar dışardan borçlanmaya yanaşamıyorlar. İstanbul Borsa'sındaki yabancıların çıkışları hiç eksilmezken, doğrudan yatırım adına da –konut alımları dışında– bir hareket yok. Bu sonu gelmeyen yabancı sermaye çıkışı, büyük açıklar veren döviz dengesinin finansmanını Merkez Bankası'nın üstüne yıkarken, rezervler hızla eriyor ve TCMB rezervleri, kiralık döviz de denebilecek swap anlaşmalarıyla sağlanmış dövizlerle makyajlanıyor. Ancak, bu rezerv kalitesindeki gerilemeyi tüm dış alem yakından biliyor ve kredi derecelendirme kuruluşlarının değerlendirmelerinde de bu zaaf ön planda tutuluyor.

Türkiye'nin, dünyaca yaşanan pandemi sonrası bile yeni bir yol haritası çizilemedi. Yeilenmesi gereken Orta Vadeli Program yenilenmedi, buna bağlı olarak borçlanma limitlerini çoktan aşan bütçeye ek bir bütçe çıkarılamadı. Türkiye, içeriden ve dışardan pusulasını kaybetmiş, yol haritası kayıp bir ülke görünümünde ve hem iç hem dış aktörlerin gözünde yol haritası olmayan bir ekonomi olarak savruluyor. Sistemin kendi mantığı içinden yapılacak bir değerlendirme ile, bu savrulmada, ekonomik olduğu kadar politik başarısızlıklar, 2018 ortasında yürürlüğe giren Cumhurbaşkanlığı

Hükümet Sistemi'nin önce dışarıda, sonra içeride yarattığı güvensizlik en önemli etken.

Türkiye'nin mevcut çıkmazlardan kurtulması, toplumsal ihtiyaçları temel alan bir ekonomi ve halk egemenliğinin tesisi ile mümkün olacaktır.

Cari açık genişledi

Türkiye, çifte açıklar olarak nitelendirilen cari işlemler açığı ve bütçe açığı büyürken ekonominin küçüldüğü bir çıkmaza girdi. Geçen yılın aynı dönemine göre azaldığı izlenen iç talebe ve yatırımlara rağmen, Türkiye Temmuz ayında da 1,8 milyar dolarlık cari işlemler açığı verdi.

Temmuz'da verilen bu açıkla birlikte, Türkiye'nin Ocak-Temmuz 2020 döneminde verdiği cari işlemler açığı 21,6 milyar dolara yükseldi. Geçen yıl aynı dönemde cari işlemlerde 2,1 milyar dolarlık fazla verilmişti. Temmuz 2020 sonu itibarıyla son bir yıllık cari işlemler açığı ise 14,9 milyar dolara yükseldi.

Tablo 1. Cari Denge: Ocak-Temmuz (2019-2020) Milyon \$

	2019 Ocak- Temmuz	2020 Ocak- Temmuz
CARİ İŞLEMLER HESABI	2.142	-21.629
DIŞ TİCARET DENGESİ	-9.250	-20.116
HİZMETLER DENGESİ	18.054	3.963
Taşımacılık	9.299	4.825
Seyahat	12.175	3.051
BİRİNCİL GELİR DENGESİ	-6.943	-5.293
İKİNCİL GELİR DENGESİ	281	-183
Doğrudan Yatırımlar	-3.711	-2.154
Portföy Yatırımları	-1.698	12.453
Diğer Yatırımlar	3.465	-5.655
Sermaye Trafiği	-1.944	4.644
Rezervde Değişim	3.966	-31.401
NET HATA VE NOKSAN	-155	-5.110

Kaynak: TCMB

Cari açığın hızlanmasında, altının ön plana çıktığı ithalat artışı etkili olurken, ihracattan ve başta turizm ve sivil havacılık olmak üzere, hizmetlerden sağlanan dövizin sert şekilde azalması etkili oldu. 2019'un ilk 7 ayında 12 milyar doları bulan turizm net geliri, 2020 ilk 7 ayında 3 milyar dolara kadar geriledi.

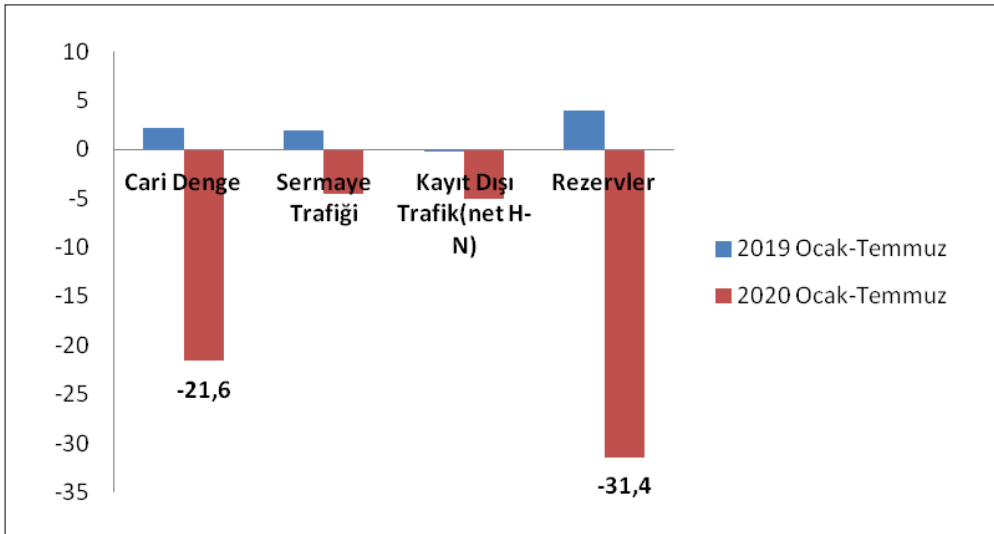
Türkiye'nin Ocak-Temmuz döneminde 21,6 milyar dolarlık cari işlemler açığı vermesinde döviz gelirlerinin, döviz harcamalarından daha fazla azalması belirleyici oldu. Türkiye'nin bu dönemdeki döviz gelirleri yüzde 22 oranında azalarak 111,5 milyar dolara gerilerken, döviz harcamalarında ise sadece yüzde 5,5 oranında bir azalma yaşandı. Döviz harcamaları 133,1 milyar dolar oldu.

Türkiye ekonomisinin bu yıl verdiği cari işlemler açığını önceki yıllardan olumsuz anlamda farklı kılan en önemli gelişme ise cari açığın finansmanında yaşanıyor. Cari açıkla birlikte Türkiye'den

yabancı sermaye çıkışı da yaşandığı için, Türkiye bu dönemde 26,3 milyar dolarlık bir finansman açığıyla karşı karşıya bulunuyor.

Bir başka olumsuz gelişmeyi ise cari işlemler açığı ve sermaye çıkışının yanı sıra Türkiye'nin mali sisteminden sistem dışına kayıt dışı döviz çıkışı yaşanması oluşturdu. 2020 Ocak-Temmuz döneminde mali sistem dışına kayıt dışı olarak 5,1 milyar dolar çıkış olduğu gözleniyor. Bu çıkışın 3,2 milyar dolarlık kısmı ise tek başına Temmuz ayında yaşandı.

Ocak-Temmuz döneminde 21,6 milyar dolarlık cari işlemler açığı, 4,6 milyar dolarlık net sermaye çıkışı ve 5,1 milyar dolarlık kayıt dışı döviz çıkışını Türkiye zorunlu olarak Merkez Bankasının rezerviyle finanse etti. Bu nedenle de bu dönemde Merkez Bankası'nın rezervlerinde 31,4 milyar dolarlık bir net erime yaşandı.

Grafik 1. Cari Denge İlk 7 Ay, Milyar \$

Kaynak: TCMB

Merkez Bankası rezervlerinde hızlı erime

Merkez Bankası'nın TL'deki değer kaybını yavaşlatabilmek için arka kapı manevralarıyla döviz satarak erittiği ve 28 Ağustos itibarıyla 84,6 milyar dolarla son yılların en düşük düzeyine inen brüt rezervi (altın+döviz) 4 Eylül'de zorunlu karşılıkların artırılmasının etkisiyle 2,9 milyar dolar artarak 87,5 milyar dolara yükseldi. Net rezerv ise 4,7 milyar dolar azalarak 11,6 milyar dolara kadar azalırken, swap borçlarını düşüğümüzde ise net rezervin eksi 38 milyar dolara kadar düştüğü tahmin ediliyor.

Merkez Bankası'nın brüt rezervi (döviz ve altın varlıklarının toplamı) 28 Ağustos - 4 Eylül haftasında 2,9 milyar dolar artarak 87,5 milyar dolara çıktı. Brüt rezerv içerisindeki döviz rezervi geçen hafta 3,3 milyar dolar artarak 44,9 milyar dolara yükselirken, altın varlıkları ise 375 milyar dolarlık azalışla 42,7 milyar dolara geriledi.

Tablo 2. TCMB Rezervler (Milyon Dolar)

	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020-4 Eyl
Brüt Rezerv	126.448	113.251	106.101	107.651	91.930	106.319	87.546
Döviz Rezervleri	106.314	95.703	92.050	84.110	71.980	81.240	44.881
Altın Mevcudu	20.134	17.548	14.051	23.541	19.950	25.079	42.665
Brüt Rezer/Kısa Vadeli Dış Borç (%)	92,3	107,6	104,8	89,5	78,2	86	70.6
Brüt Rezerv/Vadesine Bir Yılda Az Kalan Dış Borç %	74,2	69,3	65	60,7	52,5	63,2	51.1
Merkez Bankası Net Rezervi	39.532	28.379	34.009	35.985	30.347	36.753	11.598
Swap Borçları Milyon \$	0	0	-289	-1.091	-3.720	-18.163	50.000
Swap Hariç Açık Pozisyon	39.532	28.379	33.720	34.894	26.627	18.590	38.402

Kaynak: TCMB veritabanı

Merkez Bankası, bir süre önce bankaların yükümlülükleri nedeniyle Merkez Bankası'nda tutmak zorunda oldukları karşılıkların oranını artırmış ve bu yolla bankalardan 4 Eylül itibarıyla 8,5 milyar dolar geleceğini açıklamıştı. Döviz rezervinde sadece 3,3 milyar dolarlık bir artış yaşanması zorunlu karşılıklar artırıldığı için bankalardan gelen paranın büyük bir kısmının 4 Eylül haftası eridiğini ya da beklendiği kadar döviz gelmediğine işaret ediyor. Bu gelişme Merkez Bankası'nın swap borçlarını azaltmasından da kaynaklanıyor olabilir

Brüt rezervde yaşanan 2,9 milyar dolarlık artışa rağmen Merkez Bankası'nın net rezervi 4,7 milyar dolar azaldı. Bu Merkez Bankası'nın söz konusu hafta büyük olasılıkla swap borçlarını ödemesinden kaynaklandı. Bankanın analitik bilançosundan hesaplanan net rezervi 11,6 milyar dolara kadar geriledi. Net rezerv hesaplamalarında bazıları, Hazine'nin Merkez Bankasındaki döviz mevduatını "yükümlülük" olarak dikkate almadıkları için net rezerv rakamını farklı, dolayısıyla daha yüksek hesaplayabiliyorlar. Yukarıdaki tablodaki hesaplamalarda Hazine'nin Merkez Bankasındaki döviz mevduatı da yükümlülük olarak kabul edilmiştir.

Merkez Bankası, Katar ve Çin gibi ülkeler ile bankalarla yaptığı swap anlaşmalarından sağladığı mevduatı, aktif kısmında döviz varlığı olarak gösterdiği bilançosunun pasifinde ise TL mevduat yükümlülüğü olarak kaydediyor. Yurt içi bankalarla yaptığı döviz ve altın swap anlaşmalarından kaynaklanan yükümlülüğünü de bilanço yerine nazım hesaplarında izlediği için, swapla sağladığı döviz, döviz (dış) yükümlülüğü olarak kaydedilmiyor.

Dolayısıyla da ("dış varlıklar- dış yükümlülükler = Net rezerv" olarak hesaplanan) net döviz rezervi swap anlaşmaları kadar, olduğundan yüksek gözüküyor.

Merkez Bankası'nın ayda bir açıkladığı Katar ve Çin Merkez Bankaları ile diğer bankalarla yaptığı swap anlaşmalarından doğan yükümlülüğü, Temmuz ayı sonu itibariyle (altın swapları da dahil) 58,2 milyar dolar olarak açıklandı. Ancak geçen haftalarda rezervde azalma yaşanmasına yol açan swap borcu ödemesinin bu tutarı 50 milyar dolara kadar indirdiği tahmin ediliyor. Dolayısıyla bu rakam dikkate alınıp hesaplama yapıldığında net rezerv eksiye (- 38 milyar dolara) düşüyor. Diğer bir ifadeyle Merkez Bankası'nın döviz ve altın borçları, döviz ve altın varlıklarının 38 milyar dolar üzerinde bulunuyor.

Ekonomide Küçülme çeyrekleri

İlk 7 ayda 22 milyar dolara yaklaşan cari açığa rağmen Türkiye ekonomisi bu yılın ikinci çeyreğinde yüzde 9,9, ilk altı aylık dönemde ise yüzde 3,1 oranında küçüldü. "Toparlanıyoruz" şeklindeki resmi açıklamalara rağmen bu yıl Temmuz ve Ağustos aylarına ilişkin ilk göstergeler ekonomik aktivitenin bu yılın ikinci çeyreğine göre iyileşmekle birlikte geçen yılın 3. çeyreğine göre daralma eğiliminin sürdüğünü gösteriyor.

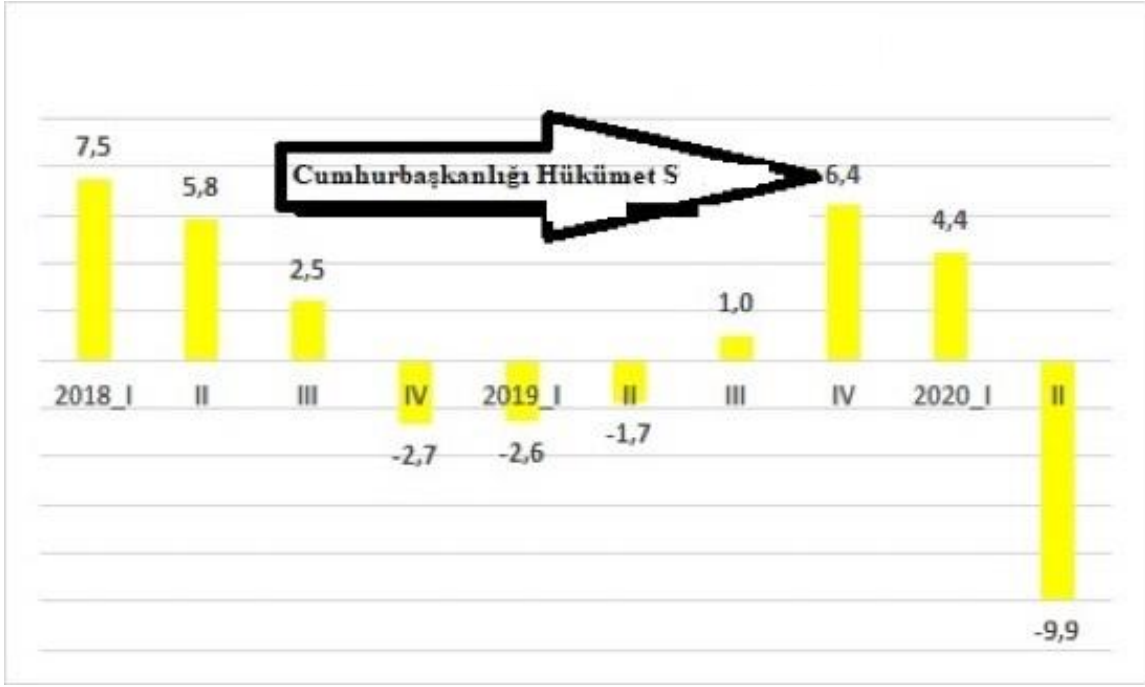
Gayri Safi Yurt İçi Hasıla'daki (GSYH) kötü performansın, özellikle Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'ne geçildikten sonra artması gözlerden kaçmıyor. Bu sistemin, özellikle yabancı kaynak girişini caydırdığı, bunun da önemli döviz kriz-

lerine yol açarak tüm dengeleri olumsuz etkilediği biliniyor. Bu yılın ikinci üç aylık dönemine ilişkin GSYH sonuçlarının açıklanmasıyla birlikte Türkiye'nin tek adam rejiminde geçen son iki yılının ekonomik bilançosu da tam olarak ortaya çıktı.

Türkiye tek adam rejiminin ilk 12 ayında, Temmuz 2018-Haziran 2019 arasında yüzde 1,1 oranında küçülmüştü. Rejimin ikinci 12 aylık döneminde, yani Temmuz 2019-Haziran 2020'de ise Türkiye ekonomisinde sadece yüzde 0,5 oranında bir büyümeye yaşandı. Yani son 2 yılda Türkiye ekonomisi büyümek bir yana, yıllık ortalama yüzde 0,6 oranında küçüldü.

Türkiye nüfusunun yıllık ortalama yüzde 1,3 civarında arttığı dikkate alındığında tek adam rejimi

Grafik 2. GSYH'da Değişim: 2018-2020 (%)

Kaynak: TÜİK

döneminde Türk halkının refahında reel olarak yüzde 3'e yakın bir azalma olduğu tahmin ediliyor.

Tek adam rejiminden önceki 12 aylık dönemde (Temmuz 2017-Haziran 2018) Türkiye'nin milli geliri 891,8 milyar dolar (en son revizyona göre) düzeyindeydi. Son 12 aylık dönemde ise (Temmuz 2019-Haziran 2020) milli gelir 742,9 milyar dolara kadar geriledi. Tek adam rejiminde Türkiye'nin milli geliri 149 milyar dolar eridi.

Kişi başına düşen gelir tek adam rejiminden önceki 12 aylık dönemde 10 bin 840 dolar olarak hesaplanıyordu. Son 12 aylık dönem için ise bu tutar 8 bin 908 dolar olarak hesaplanıyor.

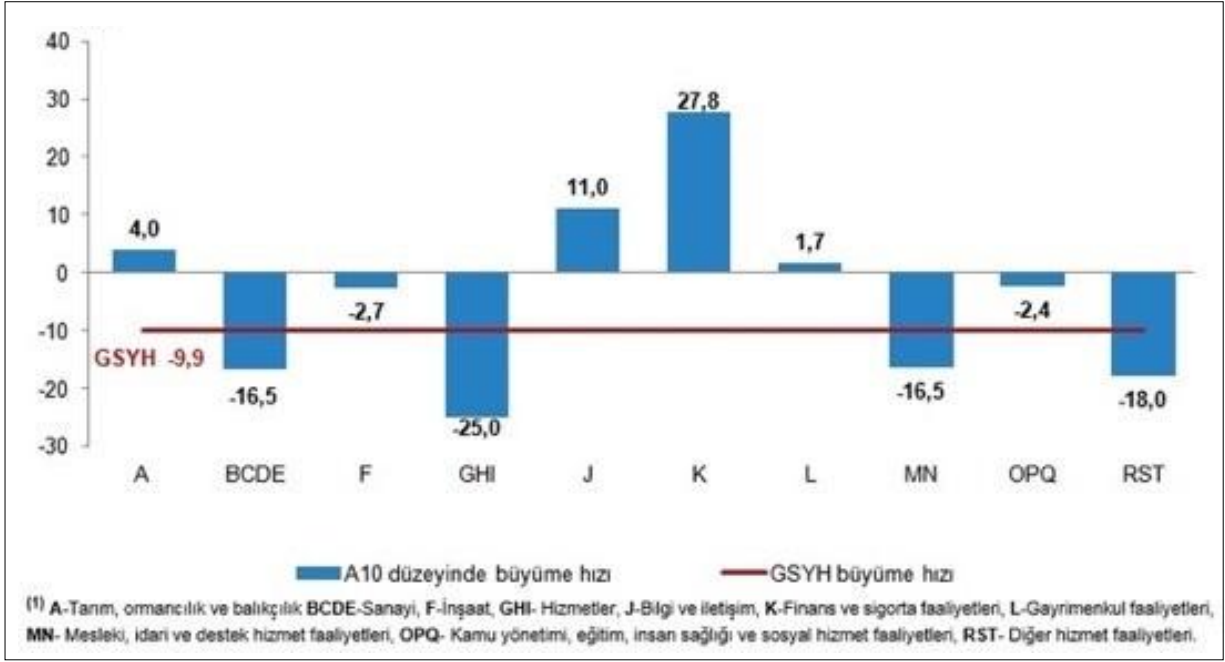
Ekonomi büyüyemediği için tek adam rejimi tek bir kişiye bile artı istihdam sağlayamadı, aksine istihdam edilenler 3,5 milyon kişi azaldı. Haziran 2018'de 29 milyon 314 bin olan Türkiye'nin is-

tihtamı, Mayıs 2020'de 25 milyon 858 bin kişiye indi. Bu dönemde, sayıları 5 milyon 600 bini bulan gerçek işsizlerin yanı sıra çalışabilir yaşa giren 1 milyon 800 bin kişiye yeni iş bulması gereken rejim, bunu yapamadığı gibi 3,5 milyon vatandaşın mevcut işini kaybetmesine yol açtı.

Pandeminin de etkisiyle 2020 ikinci çeyreğinde yüzde 10 küçülen ekonomi en büyük daralmayı imalat sanayisi ve hizmetler sektörlerinde yaşadı.

İmalat sanayiinde ikinci çeyrek küçülmesi yüzde 16,5'u buldu. Bekleneceği gibi, pandemi döneminde talebi hızla azalan dayanıklı tüketim mallarının sanayi üretimi de önemli gerileme gösterdi.

Yüzde 25 daralma gösteren hizmetler sektörü de yine pandeminin etkisiyle bıçak gibi kesilen turizm talebinden, yeme-içme sektörlerinin kapanmasından ağırlıklı kaynaklandı.

Grafik 3. GSYH, İktisadi Faaliyet Kollarına Göre A10⁽¹⁾ Düzeyinde Büyüme Hızları, II. Çeyrek: Nisan-Haziran, 2020

IMF'nin %5 Küçülme Tahmini

2020 ikinci çeyrek küçülmesi yaklaşık yüzde 10 olarak açıklanınca, yılın ilk çeyreğinde yüzde 4,4 büyümeyle birlikte alındığında ilk yarı küçülmesi yüzde 3,1 olarak gerçekleşti. 2020'nin ikinci yarısında milli gelirin yönü ne olacak, küçülme ne boyutta gerçekleşecek ve yıl yüzde kaç küçülme ile tamamlanacak?

Bu konuda Uluslararası Para Fonu (IMF), Türkiye için yüzde 5 küçülme tahminini koruyor. Buna karşılık Dünya Bankası tahmini yüzde 3,8 seviyesinde yer alıyor.

IMF tahmininin tutması için, yılın ikinci yarısında gerçekleşmesi muhtemel katma değerlerin kalan iki çeyreğe eşit dağılacağı ve 2019 3. ve 4. çeyrek bazları dikkate alındığında, üçüncü çeyrekte yüzde 5,3, son çeyrekte ise yüzde 8 dolayında bir küçülme gerekiyor.

Tablo 3. IMF Tahmini %5 Senaryosuna Göre, 2020 2. Yarı Büyüme Tahm.%

I	II-Ç	III-Ç	IV-Ç	Toplam
388	429	470	484	1.772
405	386	446	446	1684
4,4	-9,9	-5,3	-8	-5

Kaynak: TÜİK ve IMF

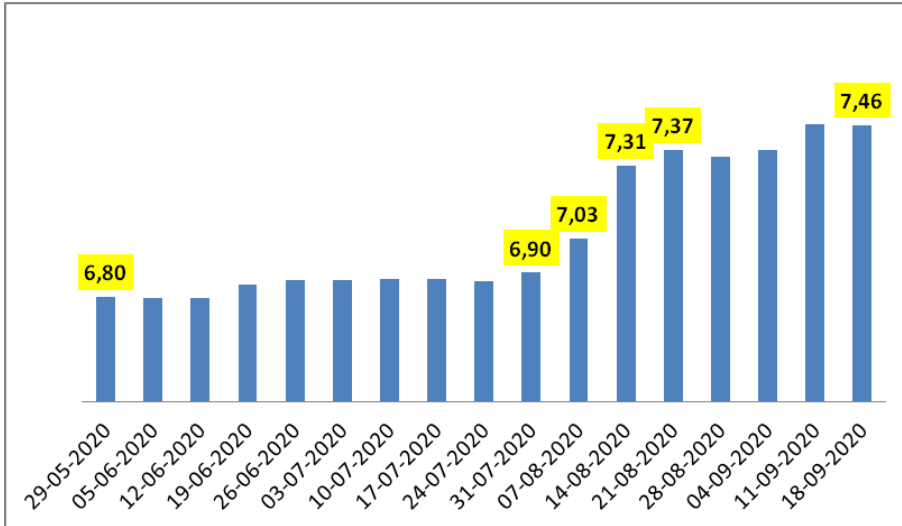

IMF tahmini senaryosuna göre, üçüncü çeyrekte yüzde 5,3 küçülme pek muhtemel görünmüyor. Temmuz-Ağustos-Eylül aylarından Temmuz'da kredi genişlemesi ile canlanan ekonomide katma değer artışı yükselirken Ağustos'ta, artan döviz fiyatlarının etkisiyle, faizlerin yeniden yükselmesi ve ısınmadan soğumaya geçişle, bu tempo düşmüş olabilir. Eylül ayında da tam bir soğuma yaşanmadığı söylenebilir. Bu durumda, 3. çeyrekte küçük de olsa bir büyüme oranı bile mümkün. Ama son çeyreğin, 2019'un yüzde 6'lık 4. çeyrek büyüme bazının da etkisiyle negatif gelme ihtimali kesin gibidir. Bu çeyrekte yeniden yükselen pandemi vakalarının bazı karantina önlemlerini gerektirmesi halinde, küçülmenin sert olacağını söylemek mümkün. Yine de yılın en fazla yüzde 4 küçülme ile kapanma ihtimali ağır basıyor denebilir.

Dövizde sıçrama

Yüzde 10'a yakınma küçülme döneminde bile sert bir sıçrama gösteren cari açık, giriş yerine çıkışı tercih eden yabancı yatırımcının rüzgarından mahrum kalınca, Merkez Bankası reezervleri ile finanse edilmek durumunda kaldı. Ne var ki, hem ithalatçının hem dış borç ödeyicisinin hem de TL'den döviz geçerek güvence arayışı içinde olan tasarruf sahibinin talepleri, Merkez Bankası'nın uzun zamandır bastırdığı döviz fiyatlarını tutamadı ve döviz fiyatı kontrolden çıktı. Bir hesaba

göre 105 milyar dolarlık Merkez Bankası kaynağı, dövizin fiyatını baskılamak için kullanılırken, bu baskılamadan daha çok, döviz açığı olan, çoğu da "Mega proje" denilen Kamu-Özel İşbirliği modeliyle proje gerçekleştiren firmalara kamu bankaları üstünden satıldı. Ne var ki Merkez Bankası'nın rezervlerinin eritilmesine neden olan, devamında da swap yöntemiyle kiralık döviz muhtaç kılan bu yaklaşım, uzun ömürlü olmadı ve Temmuz sonundan itibaren döviz fiyatları hızla artmaya başladı.

Grafik 4. Dolar/TL, (Haftalık Ort.)

Kaynak: TCMB

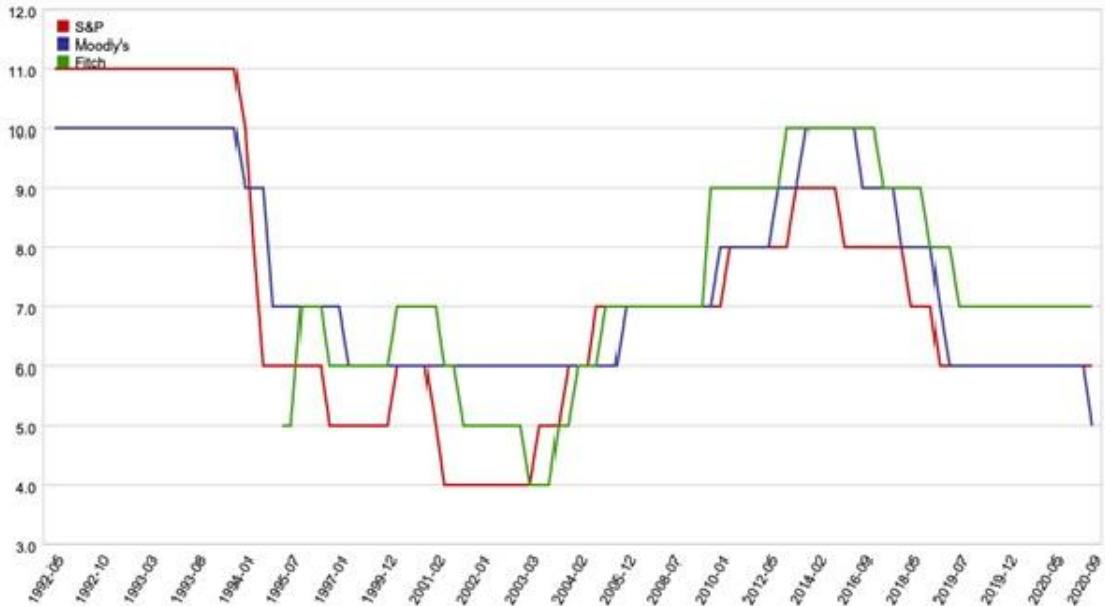
Temmuz ayı boyunca 6.80-6.85 TL basamağında tutulan dolar fiyatı Ağustos başında 7 TL barajını aştı ve ay boyunca da 7.30-7.40 TL basamağına yerleşti.

Döviz fiyatları, ne kadar kısıtlanmaya çalışılsa da, ithalatçının talebinden, önümüzdeki 12 ayda yaklaşık 170 milyar dolar dış borç ödemesi olan borçluların ve TL'ye güveni iyice azalıp tasarrufunu dövizde, dövizle alınan altında tutmak isteyen yurttaşın baskısı altında.

Bu üçlü basınç altında bunalan ve havlu atan Merkez Bankası, TL faizlerini artırarak dövizden TL'ye cazibe yaratmayı ancak dolaylı yollarla deniyor. Merkez Bankası doğrudan TL faizini artırmak yerine bankaların kullandıkları likiditeyi sıkıştırarak bankaları kredi ve mevduat faizini artırmaya, bu yolla TL'ye dönüş sağlamaya çalışıyor. Ne var ki, bu mesajı almayan yurttaşın döviz talebi devam ederek Eylül başlarında 1 doların 7.52 TL'ye çıktığı zamanlar oldu.

Moodys de notu negatife çekti

Uluslararası kredi derecelendirme kuruluşu Moody's Türkiye'nin uzun vadeli döviz kredi notunu B1'den B2'ye düşürdü ve notun görünümünü de (böyle giderse yine indirebilirim anlamına gelen) negatife tuttu. Ağustos ayında da Fitch, Türkiye'nin kredi notunu düşürmemiş ancak görünümünü durağandan negatife çevirerek gelecekte not düşürebileceğinin sinyalini vermişti.

Grafik 5. Türkiye'nin Uzun Vadeli Yabancı Para Cinsi Kredi Notu

(19 en yüksek, 1 en düşük kredi notunu gösterir. 10 en düşük "yatırım yapılabilir" seviyedir.)

Yatırım yapılabilir seviyenin 5 kademe altındaki bu not, 2001 krizi de dahil Türkiye tarihinin en kötü kredi notu oldu. Notu bu seviyede Türkiye ile birlikte Uganda ve Tanzanya gibi ülkeler bulunuyor. Not AKP'nin devraldığı dönemdeki notun da altına düştü.

Moody's not indiriminin temel gerekçelerini şu görüşlere dayandırıyor:

- 1- Artan dış kırılganlıkların bir ödemeler dengesi kriziyle sonuçlanma ihtimali artıyor.
- 2- Türkiye'nin riskleri artarken, ülkenin kurumları sorunların etkili bir şekilde çözümü konusunda gönülsüz ya da aciz görünüyor.
- 3- Türkiye'nin mali tamponları tükeniyor. Görünümün "Negatif" e dönüştürülmesinin gerekçeleri de şöyle sıralanıyor: Mali göstergeleri, önümüzdeki yıllarda beklenenden daha hızlı bir şekilde daha kötüye gidebilir. Yetkililerin sorunlara dönük yetersiz tepkisine ilişkin aşağı yönlü riskler de Türkiye'nin önümüzdeki yıllarda bir ödemeler dengesi krizi yaşaması ihtimalini artırıyor. ABD ve AB'yle ilişkiler ile Doğu Akdeniz'deki gerilimleri içeren birkaç cephede artan jeopolitik riskler, herhangi bir kriz için hızlandırıcı olabilir.

Moody's'in değerlendirmeleri özetle şöyle: Türkiye'nin hem brüt hem de net döviz rezervleri, yıllardır aşağı doğru sürükleniyor ancak şu an milli gelire oranla son on yılların en düşük seviyesinde. Bu durumun gerekçesi, Merkez Bankası'nın 2020 yılı başından bu yana TL'yi savunmak için başvurduğu başarısız girişimlerdir.

Altın hariç brüt döviz rezervleri, 4 Eylül 2020 itibarıyla 44,9 milyar dolar seviyesinde. Bu, yılbaşından bu yana yüzde 40'lık düşüş olduğunu gösteriyor.

Türkiye, brüt rezervlerini artırmak için, Katar ile swap (takas) hattını 3'e katlayıp 15 milyar dolara çıkarmak ve bankaların zorunlu karşılık oranlarını artırmak dahil bir dizi adım denedi ancak her açıdan mevcut rezerv seviyesi yaklaşan dış borç ödemelerine karşı olağanüstü düşük bir tampon oluşturuyor.

Bir ülkenin döviz rezervlerinin dış borç ödemeleri ile yurt dışı yerleşiklerin mevduatlarını karşılamadaki yeterliliğini gösteren "dış kırılganlık göstergesi"nin, 2019'daki yüzde 263'lük seviyeden 2021'de yüzde 409 seviyesine yükselmesi bekleniyor. Bu da Türkiye'nin, dünyadaki risk iştahına ilişkin değişimlerden yüksek derecede etkileneceğini gösteriyor.

Bir kriz durumunda yetkililer, dış borç ödemeleri için, bankaların TCMB'de tuttuğu 44 milyar doları da kullanabilir. Ancak böyle bir durum, kıt döviz kaynaklarını korumak için hükümetin sınırlamalar koyması riskini artıracaktır.

2020'de TCMB'nin swaplara (takas) bağımlılığı çok hızlı bir şekilde arttı. Martta 30 milyar dolar olan TCMB'nin swap kaynaklı net yükümlülüğü, Temmuz sonunda 53 milyar dolara yükseldi.

Döviz ve enflasyona etki

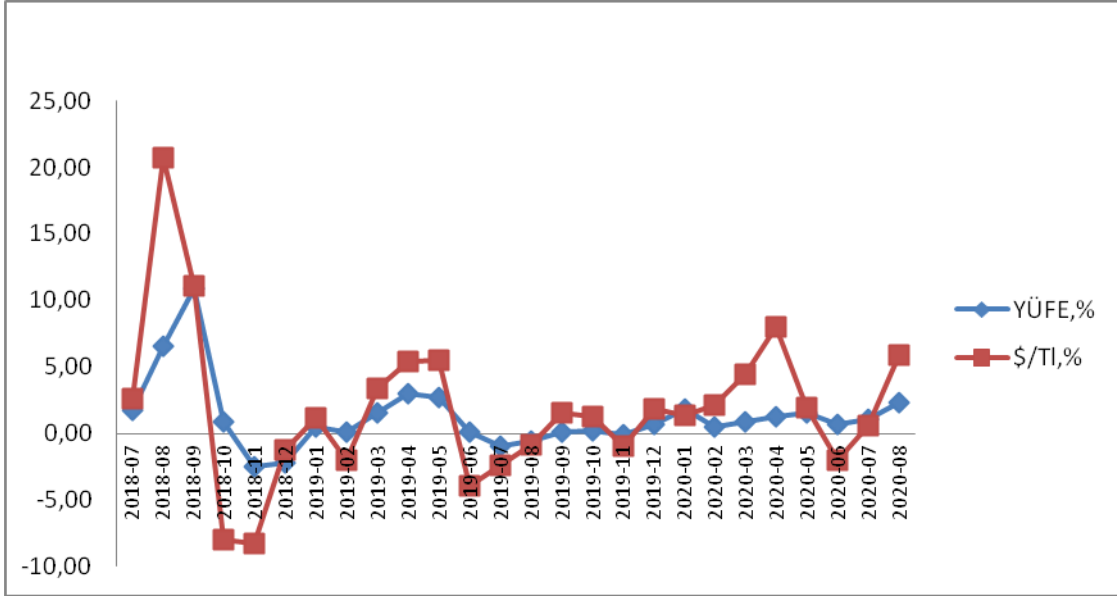
Dövizdeki tırmanışın ilk önemli sonucu Ağustos'ta üretici fiyatlarının aylık yüzde 2,4'e varan oranda artması ile yaşandı.

Döviz fiyatları ile üretici ve tüketici fiyatları arasında anlamlı bir geçirgenlik bulunuyor. Özellikle sanayinin kullandığı ithal girdi ve ara-yatırım mallarının yüksekliği, ilahtan enerjiye birçok üründe

larında sürme ihtimali oldukça yüksek.

Yurt içi üretici fiyatları Ağustos ayında yüzde 2,35 oranında yükseldi, yıllık enflasyon 3,20 puan artarak yüzde 11,5 oldu. TCMB, değerlendirmesinde şöyle demektedir: "Bu gelişmede döviz kuru ve emtia fiyatlarındaki gelişmeler etkili olmuştur."

Ana sanayi gruplarına göre incelendiğinde, yıllık üretici enflasyonu, enerji grubu hariç bütün alt

Grafik 6. Dolar/TL ve Y-Üretici (Sanayici) Fiyatları, Aylık Artış (%)

Kaynak: TÜİK, TCMB

ithalata bağımlılığın yüksekliği, döviz fiyatındaki her artışı, üretici ve devamında tüketici fiyatlarına geçiriyor. Döviz fiyatlarındaki artışla, enflasyon artışı arasında doğrudan bir ilişki olması, birçok üreticiyi, her döviz artışının ardından etiket değiştirmeye, bir tür tepkici-savunmacı bir davranışa da itiyor.

Son olarak 2018'in Temmuz ve Ağustos aylarında, 2019'un da Nisan ve Mayıs aylarında yaşanan sert döviz ve üretici fiyat artışları, 2020'nin Ağustos ayında da tekrarlandı ve yüzde 6'ya yakın artan döviz fiyatları ilk elde üretici fiyatlarında yüzde 2,4'lük bir artışı getirdi. Bunun Eylül ve Ekim ay-

gruplarda yükseldi. Aylık bazda, enerji fiyatlarındaki düşüşte elektrik ve gaz imalatı fiyatları belirleyici olurken, petrol ürünleri ve ham petrol fiyatlarındaki yükseliş bu düşüşü sınırladı. Ara malları fiyatlarındaki artışta demir-çelik, ana metaller ve plastik ürünler öne çıkarken; sermaye malları grubundaki artışta metal yapı ürünleri, motorlu kara taşıtları ile parça ve aksesuarları ve makineler etkili oldu.

Dayanıklı tüketim malları fiyatları mücevherat (altın) öncülüğünde yükselirken, dayanıksız tüketim mallarındaki artışta tekstil ürünleri, katı-sıvı yağlar ile fırın ürünleri ve unlu mamuller belirleyici

Tablo 4. Dolar/TL ve Sanayici Fiyatlarındaki Aylık Artışlar (%)

	\$/TL	YÜFE.%	\$/TL.%
2018-07	4,76	1,77	2,59
2018-08	5,75	6,60	20,69
2018-09	6,39	10,88	11,11
2018-10	5,88	0,91	-7,97
2018-11	5,39	-2,53	-8,29
2018-12	5,32	-2,22	-1,25
2019-01	5,39	0,45	1,19
2019-02	5,28	0,09	-2,00
2019-03	5,46	1,58	3,42
2019-04	5,75	2,98	5,40
2019-05	6,07	2,67	5,47
2019-06	5,83	0,09	-3,93
2019-07	5,69	-0,99	-2,40
2019-08	5,64	-0,59	-0,84
2019-09	5,73	0,13	1,57
2019-10	5,80	0,17	1,26
2019-11	5,75	-0,08	-0,92
2019-12	5,86	0,69	1,86
2020-01	5,94	1,84	1,38
2020-02	6,06	0,48	2,13
2020-03	6,34	0,87	4,47
2020-04	6,84	1,28	7,99
2020-05	6,97	1,54	1,95
2020-06	6,83	0,69	-2,06
2020-07	6,87	1,02	0,62
2020-08	7,28	2,35	5,85

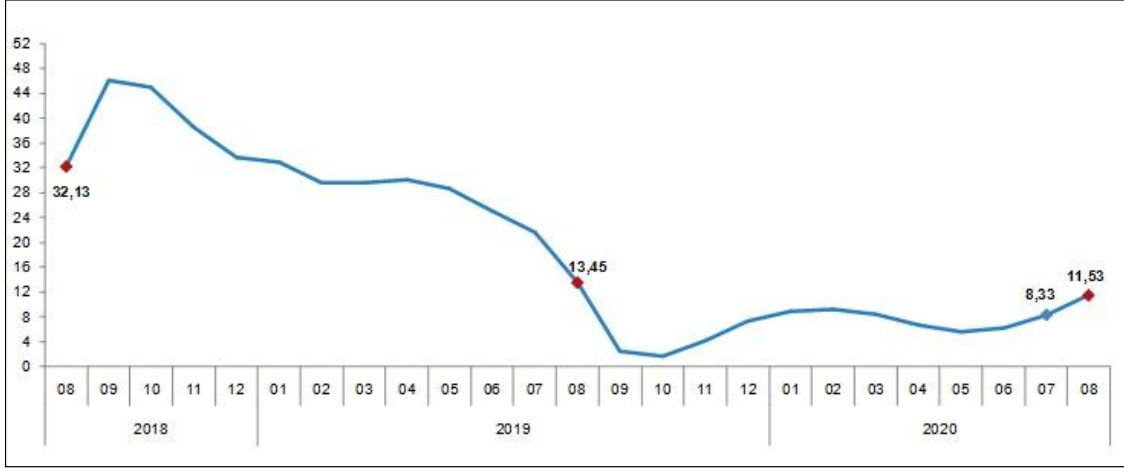
Kaynak: TÜİK ve TCMB

oldu. Yine TCMB değerlendirmesine göre, "Bu gelişmelerle, tüketici fiyatları üzerinde üretici fiyatları kaynaklı baskılar artmıştır."

Ağustos'ta, tüketici enflasyonu eğilimi temel mal grubunda yüksek seviyesini korurken, hizmet grubunda arttı. Ulaştırma hizmetleri yıllık enflasyonundaki düşüşte karayolu ile şehirlerarası yolcu taşımacılığı öne çıktı, havayolu ile yolcu taşımacılığı fiyatlarında ise artış (yüzde 1,53) gözlemlendi. Lokanta-otel grubunda bu dönemde gerek yemek hizmetleri gerekse konaklama hizmetlerinde fiyat artışları izlendi. Diğer hizmetler grubundaki fiyat artışında, döviz kuruna duyarlı kalemlerden otomobil bakım ve onarımı, sağlık hizmetleri ve paket tur belirleyici olmuş görünüyor. Diğer yandan, eğitim hizmetlerinde aylık fiyat artışı bu dönemde sınırlı kaldı. Eğitim hizmetlerinde uygulamaya konulan KDV indiriminin önümüzdeki dönemde fiyatları olumlu etkilemesi bekleniyor.

Temel mal grubu tüketici enflasyonu Ağustos ayında 1,44 puan artışla yüzde 10,02 oldu. Bu dönemde yıllık enflasyon dayanıklı mal ve diğer temel mallarda yükselirken giyim ve ayakkabı grubunda geriledi. Döviz kuru artışlarının da etkisiyle dayanıklı mal grubunda süregelen fiyat artışları genele yayılmış şekilde devam etti. Otomobilde Ağustos sonunda yapılan matrah ve ÖTV değişiklikleri, grup enflasyonunu, önümüzdeki dönem yukarı yönlü etkileyecek.

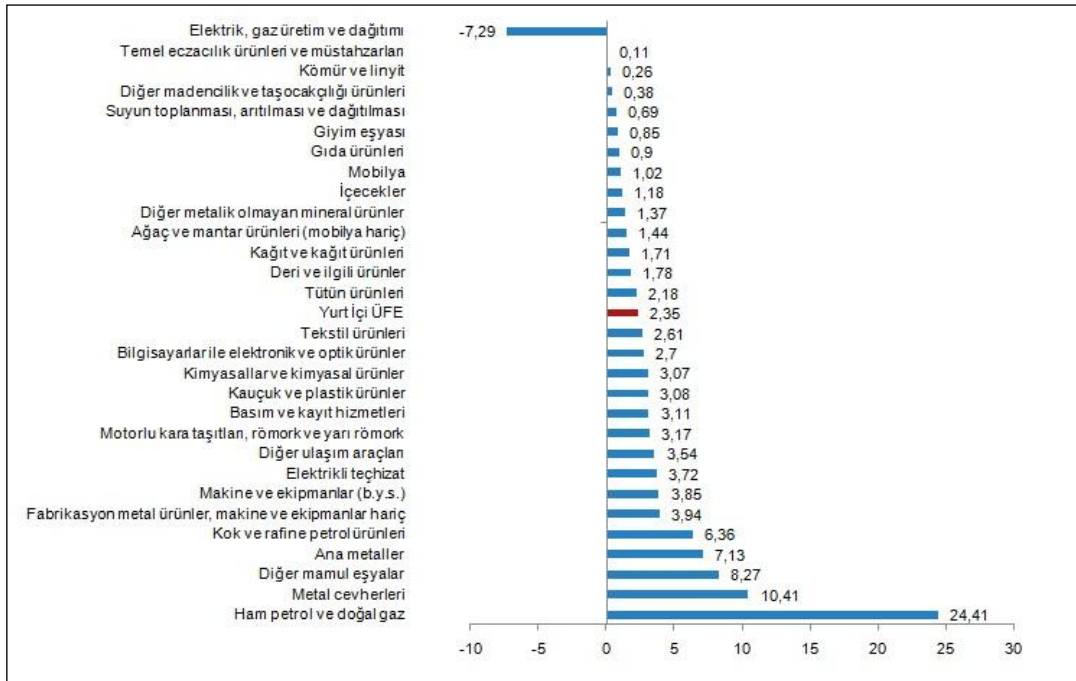
Özetle, döviz kurunda Ağustos ve Eylül boyunca yaşanan fiyat artışlarının etkisinin öncelikle üretici fiyatlarında, devamında tüketici fiyatlarında görmek söz konusu olacak. Böyle olunca yaklaşık yüzde 9 olarak belirlenen TCMB 2020 tüketici enflasyon hedefinin gerçekleşmesi söz konusu değil. En azından yüzde 13-14'ü bulan bir yıllık enflasyon oldukça muhtemel görünüyor.

Grafik 7. Yİ-ÜFE Yıllık Değişim Oranı (%), Ağustos 2020

Tablo 5. Yİ-ÜFE Değişim Oranları (%), Ağustos 2020

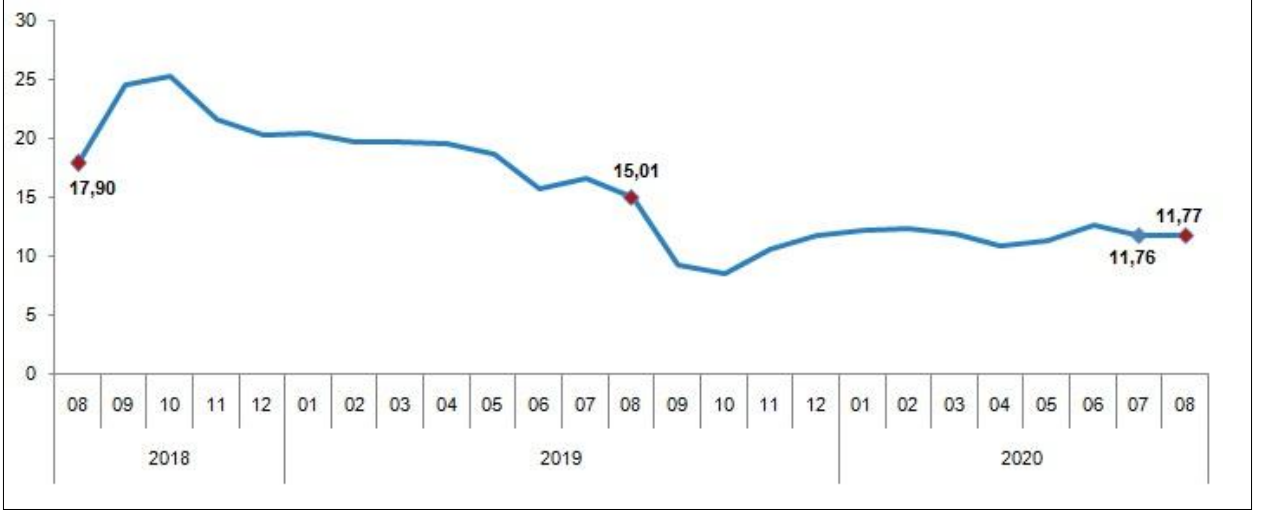
	Ağustos 2020	Ağustos 2019	Ağustos 2018
Bir önceki aya göre	2,35	-0,59	6,60
Bir önceki yılın Aralık ayına göre	10,52	6,39	25,32
Bir önceki yılın aynı ayına göre	11,53	13,45	32,13
On iki aylık ortalamalara göre	6,71	30,51	18,78

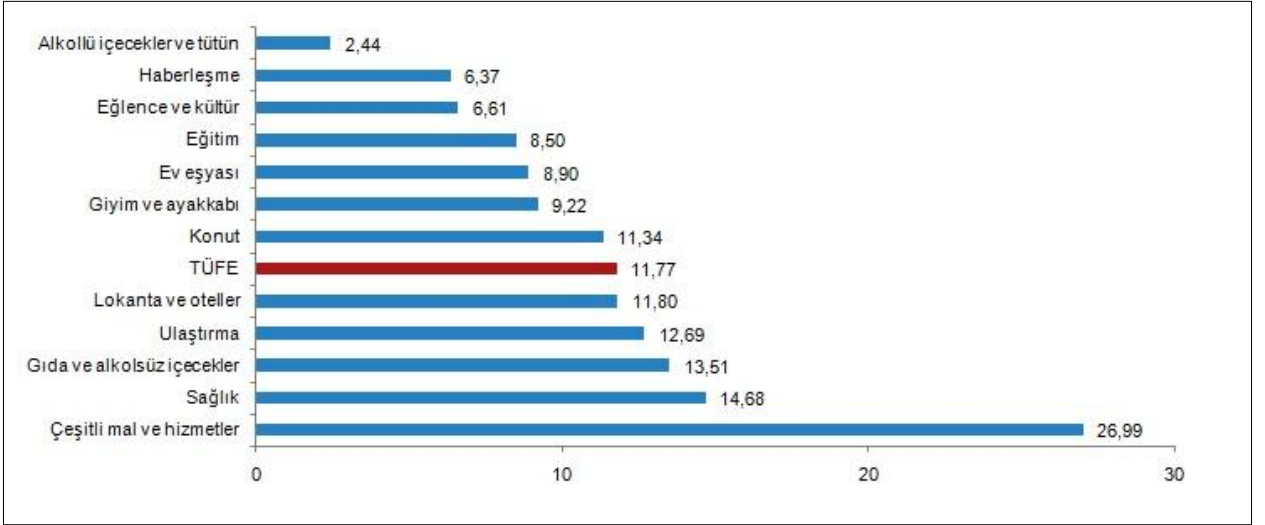
Grafik 8. Sektörlere Göre Yİ-ÜFE Aylık Değişim Oranları (%), Ağustos 2020

Kaynak: TÜİK

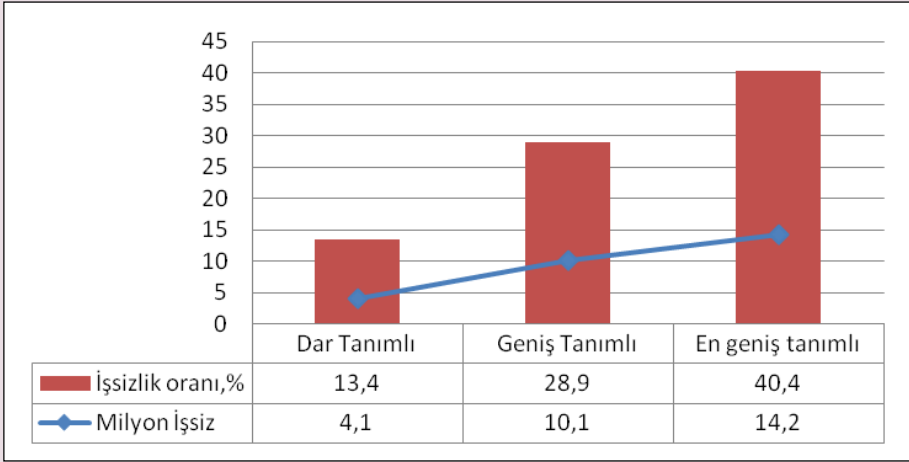
Grafik 9. TÜFE Yıllık Değişim Oranları (%), Ağustos 2020

Grafik 10. TÜFE Ana Harcama Gruplarına Göre Yıllık Değişim Oranları (%), Ağustos 2020

Gerçek işsizlik Oranı %40, sayı 14 milyon

TÜİK Haziran 2020 Hanehalkı İşgücü Araştırması (HİA) sonuçlarını 10 Eylül 2020'de açıkladı. Haziran 2020 sonuçları ekonominin yeniden açıldığı Haziran ayı verilerini yansıtmaması açısından son derece önemli. Haziran 2020 verileri salgının en yoğun geçtiği Nisan ve Mayıs aylarından sonra kısmi bir gerilemenin görüldüğü ve ekonominin açıldığı dönemi yansıtıyor. Ancak istihdam ve işsizlikteki vahim tablo sürüyor. TÜİK'e göre dar işsizlik oranı 0,4 puanlık artış ile yüzde 13,4 seviyesinde gerçekleşti. Türkiye genelinde işsiz sayısı 2020 Haziran döneminde geçen yılın aynı dönemine göre 152 bin kişi azalarak 4 milyon 101 bin kişi oldu. TÜİK açıkladığı dar tanımlı işsizlik oranı ve işsiz sayısı ile COVID-19'un yarattığı depremi yansıtmaktan oldukça uzak. İşten çıkarma yasağı nedeniyle dar tanımlı işsizlik verileri işgücü piyasalarındaki gerçek tabloyu yansıtmıyor.

Grafik 11. Dar, Geniş ve En Geniş Tanımlı İşsizlik (Haziran 2020)

Kaynak: TÜİK ve DİSK-AR verileri

TÜİK verilerinin detaylarına bakıldığında Türkiye tarihinin en büyük istihdam daralması ve iş kaybının yaşandığı görülüyor. TÜİK verilerine göre işgücü son bir yılda 2 milyon 134 bin azalarak 32 milyon 766 binden 30 milyon 632 bine geriledi. İstihdam Haziran 2019-Haziran 2020 arasında 1 milyon 981 bin azalarak 28 milyon 512 binden 26 milyon 531 bine düştü. Haziran 2019'da 26 milyon 856 bin olan istihdam içinde olup işbaşında olanların sayısı 3 milyon 830 bin kişi azalarak 23 milyon 26 bine geriledi. İşbaşında olmayanların sayısı ise son bir yılda 1 milyon 849 bin kişi artarak 1 milyon 656 binden 3 milyon 505 bine yükseldi.

Bilindiği gibi, TÜİK istihdamda olup işbaşında olmayanların sayısını ayrıca açıklıyor. Bunlar istihdam ilişkisi devam eden ve üç ay içinde işlerine döneceklerini düşünenler ile işbaşında olmayıp gelirinin en az yarısını elde edenlerdir. Dolayısıyla kısa çalışma ödeneği ile ücretsiz izin alanlar bu kapsamdadır. ILO, COVID-19 nedeniyle çalışılmayan süreyi eşdeğer tam zamanlı istihdama dönüştürerek COVID-19 nedeniyle meydana gelen iş kaybını hesaplıyor. DİSK-AR'ın ILO metodolojisi ile yaptığı hesaplamaya göre COVID-19 nedeniyle meydana gelen eşdeğer iş kaybı 5 milyon 484 bin olarak gerçekleşti. Haziran 2020'de revize edilmiş geniş tanımlı işsiz sayısı (tam zamanlı istihdam kaybı dahil) Haziran 2019'a göre 4 milyon 69 bin artarak 14 milyon 263 bine yükseldi. 35 milyon 310 bin olarak hesaplanan geniş tanımlı işgücüne göre revize edilmiş geniş tanımlı işsizlik (istihdam kaybı dahil) oranı yüzde 40,4'ü buldu.

“Soğuma”, “Isınma” dönemlerinde Bütçe

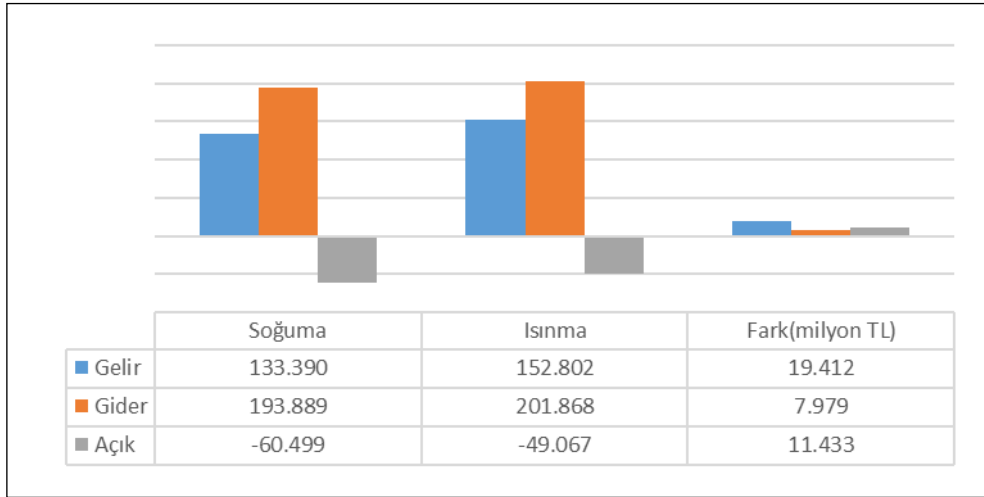
COVID-19 pandemisinin de etkisiyle, Mart ayından itibaren tüm dünyada olduğu gibi, ağır bir küçülme, soğuma yaşayan Türkiye ekonomisi, Haziran başında ani bir ısınma, canlanma çabası içine sokuldu ama bu, Temmuz sonunda yaşanan sert döviz türbülansı ile sadece 2 ay sürdü. Ağustos başından itibaren TL faizlerinin yükselmesi yeni bir soğuma dönemini başlatmış görünüyor.

Nisan-Mayıs aylarında pandeminin etkisiyle yaşanan soğuma-daralma dönemi ile takip eden Haziran ve Temmuz aylarına ait ısınma dönemleri,

farklı merkezi bütçe görüntüleri de ortaya çıkardı.

Pandeminin zorladığı kapatmalarla çok hızla daralan ekonomiyi Haziran ayında açma kararı alan iktidar, bunu genişlemeci para politikası ile daha çok da ucuzlatılmış kredi ve bastırılmış döviz politikaları ile gerçekleştirmeye çalışırken maliye yönünden de genişlemeci davrandı.

Soğuma dönemlerinde, bekleneceği gibi tüketim, dolayısıyla tüketimden alınan vergiler azalırken, ısınma döneminde kredilerle tüketim teşvik edilince vergi gelirlerinde ciddi artışlar oldu ve sonuçta, iki dönem arasında bütçe açığı görece daraldı.

Grafik 12. Soğuma ve Isınma Dönemlerinde Bütçe: Milyon TL

Kaynak: Hazine ve Maliye Bakanlığı

Tablo 6. Soğutma-Isınma Dönemlerinde Bütçe Açığında Değişim, Milyon TL

	SOĞUMA			ISINMA			Artış %	Fark(milyo)
	Nis	May	2 ay	Haz	Tem	2 ay		
BÜTÇE GELİRLERİ	65.245	68.145	133.390	66.272	86.529	152.802	14,6	19.412
BÜTÇE HARCAMALARI	108.443	85.446	193.889	85.643	116.225	201.868	4,1	7.979
BÜTÇE DENGESİ	-43.198	-17.301	-60.499	-19.370	-29.696	-49.067	-18,9	11.433

Kaynak: Muhasebat GM veri tabanı

Nisan ve Mayıs aylarına ait daralma-soğuma döneminde bütçe gelirleri toplamı 133,4 milyar TL iken ısınma dönemi Haziran-Temmuz'da 19,5 milyar TL artışla 153 milyar TL'ye çıktı. Giderler ise iki dönem arasında sadece 8 milyar TL arttı. Dolayısıyla daralma-soğuma aylarının 60,5 milyar TL'lik açığı, ısınma döneminde 49 milyar TL'ye indi ve 11,5 milyar TL azaldı.

Özellikle, bütçe gelirlerinde Temmuz ayındaki artış dikkat çekici boyutta oldu. Aynı şekilde Temmuz ayında harcamalarda da dikkat çekici yükseliş gözlemlendi. Yine de Temmuz bütçe açığı 30 milyar TL'ye yaklaştı.

Bütçe gelirleri, ekonominin açılıp ısınmaya geçtiği Haziran-Temmuz aylarında, soğuyan iki aya, Nisan-Mayıs'a göre yüzde 15'e yakın arttı. Bu artışta, tüketimden alınan dolaylı vergiler, iç tüketimden alınan KDV ve ÖTV, dış ticaretten alınan KDV ve ithalat vergileri, hızlandı ve ısınma döneminin dolaylı vergileri 98 milyar TL'ye yaklaşarak, soğuma aylarının dolaylı vergilerini yüzde 57 geride bıraktı. Dolayısıyla, ısınma döneminde bütçe gelirlerindeki iyileşme, tamamen tüketimin canlandırılması ile ilgili diyebiliriz.

Nisan-Mayıs aylarının soğuma dönemlerinde, pandemiye karşı karantina günlerinde devletin bütçe giderleri 194 milyar TL'de kaldı. Isınma ayları Haziran ve Temmuz'da ise, pandemiden dolayı sağlanan vergisel kolaylıkların da etkisiyle, yüzde 4 ancak arttı ve 202 milyar TL olarak gerçekleşti.

Faiz dışı giderlerde iki dönem arası 20 milyar TL artış gözlemlendi. Bunlar daha çok cari transferler ile sermaye giderleri, yani kamu yatırım harcamalarından kaynaklandı. Cari transferlerdeki artışın, SGK'nın finansmanı ile ilgili olduğu gözlemlenebiliyor.

Nisan-Mayıs'ta nakit açık 64 milyar TL iken borçlanma yüksek tutuldu ve yaklaşık 100 milyar TL borçlanıldı.

Haziran-Temmuz ısınma döneminde ise nakit açık 59 milyar TL iken sadece 50 milyar TL borçlanmaya gidildi.

Borçlanmada iç borçlanmaya ağırlık verilmesi de önemli. İlk dönemde 116 milyar TL, ikinci dönem 64 milyar TL iç borçlanma gerçekleştirildi. İç borçlanmada döviz cinsinden tahvil ihracı dikkat çekti ve ilk dönemde 25 milyar TL, ikinci dönemde 44 milyar TL'lik iç borçlanma, döviz üstünden yapıldı. Bu dört ayda dövizle yapılan borçlanma, toplam borçlanmaların yüzde 38'ini buldu.

Sonuç

Türkiye ekonomisi, 2018 ortalarında geçilen Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nin iç ve dış ekonomik aktörlerde yarattığı güvensizlikle, dış politikadaki gerilim yaratan çizgisi ile ekonomide bir gerilemeyi de getirdi. Özellikle yabancı kaynak girişi sorununu son 2 yılda yoğun biçimde yaşayan ekonomi, artık istikrar vaat etmiyor.

Ekonomik büyümesi dış kaynak girişine bağımlı olan ekonomi, dış kaynak çıkışı ile birlikte, büyüme ivmesini de kaybetti. Tek adam rejiminin uygulandığı iki yılda ekonomi büyüme yeteneğini kaybetti ve büyüme yerine küçüldü.

Zaten 20018 ve 2019'u daralma ile geçiren ekonomi, tüm dünyada yaşanan pandeminin de etkisiyle 2020 ikinci çeyreğinde yüzde 10 küçülme yaşayarak iyice dibe vurdu. Türkiye ekonomisi, dış yatırımcının güvenini kazanarak yeniden sermaye çekmede zorlanmaktadır. Buna karşılık, ilk 7 ayda verdiği cari açık 22 milyar doları bulmuş durumda ve Ağustos sonu açığın 30 milyar dolara yaklaştığı tahmin ediliyor. Açığın finansmanında, dışarıdan bulunamayan kaynak yerine, Merkez Bankası'nın kıt kaynaklarına başvurulması, önemli bir rezerv sorunu yaratmış durumda. Özellikle

dış para otoriteleri, Merkez Bankası'nın rezervlerinin erimesine, yerine konulmaya çalışılan swap dolgusunun kalitesizliğine dikkat çekiyorlar. Kredi derecelendirme kuruluşlarının üst üste not düşürmeleri ve Türkiye'yi az gelişmiş ülke liginde göstermeleri, belirsizlikleri iyice artırmış durumda.

Dış kaynak bulma konusunda IMF seçeneğini de kullanma konusunda direnen AKP rejiminin, ihtiyaç duyulan döviz teminde ne yapacağı bilinmezken, döviz talebi, döviz fiyatlarını tırmandırmaya, o da üretici ve tüketici fiyatlarına yansımaya de-

vam ediyor. Böylece, yükselen döviz fiyatları ile yükselen enflasyon birbirini beslemekte ve yönetimin nasıl bir yol haritası izleyeceği iyice bulanıklaşmaktadır. Bu belirsizlik, yol haritasından yoksunluk, hem iç hem dış ekonomik aktörleri bekle-göre geçirirken, yurttaşları da birikimlerini daha çok döviz ve altına yönlendirmesine neden oluyor. Bu daralma-küçülme yıllarının biriktirdiği işsiz sayısının 14-15 milyona ulaşması ve en geniş tanımlı işsizliğin yüzde 40'a ulaşması ise endişeleri artırıyor.

"Sanayinin Sorunları ve Analizleri" raporlarının tüm sayılarına aşağıdaki adresten ulaşabilirsiniz.

<http://www.mmo.org.tr>

TMMOB
Makina Mühendisleri Odası
Haber Bülteni

Eylül 2020
Sayı 267 Ekidir

MMO Adına Sahibi ve
Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
Yunus YENER

Sayfa Tasarımı
Münevver POLAT

Yönetim Yeri
Meşrutiyet Cad. No: 19/6. Kat
06650 Kızılay / Ankara
Tel: (0 312) 425 21 41 Faks: (0 312) 417 86 21
<http://www.mmo.org.tr>
e-posta: mmo@mno.org.tr
basin@mno.org.tr